MARS *et* HISTORIA

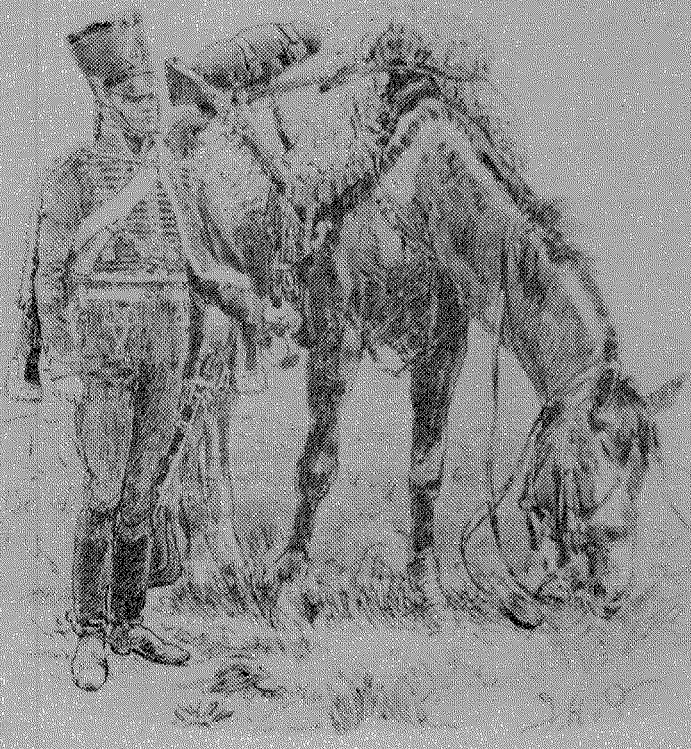

18e Jaargang nummer 1 - januari/februari 1984

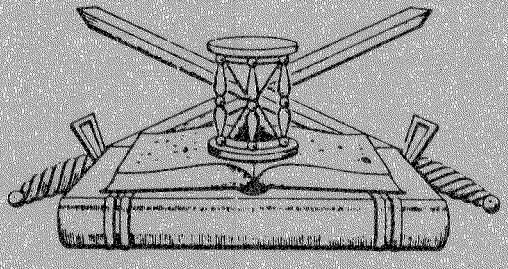

ORGAAN
van de Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie. Opgericht 20 augustus 1966. Verschijnt 6 x per jaar.

Beschermheer: Z.K.H. Prins Bernhard der Nederlanden.

SAMENSTELLING VAN HET BESTUUR:
Voorzitter: C.A. Heshusius, **Vice-Voorzitter:** H. Muller, **1e Secretaris:** M.H.G. Coolen, **Penningmeester:** drs. J.A. Bom, **2e Secretaris:** E.W. van Popta, **Leden:** jhr. D.J.H.N. den Beer Poortugael, J. van den Berg, B.C. Cats, B.W. Hopperus Buma, F.J. van Lier, C.B. Nicolas, H. Ringoir.
Adviseur: mr. Ch.L.M. Schaepman.
ADRESSEN DAGELIJKS BESTUUR:
Voorzitter: Van Alkemadelaan 350, Flat 316, 2597 AS 's-Gravenhage, tel.: 070-248495. **1e Secretaris:** Fluitekamp 71, 3828 WG Hoogland, 033-804025. **Penningmeester:** Storm van 's-Gravesandeweg 23, 2242 JB Wassenaar, tel.: 01751-18624. De contributie bedraagt per jaar min. **f 35,00**, te storten op rek. no. 65.82.12.125 van de Nederlandsche Middenstandsbank Wassenaar, t.n.v. de Nederlandse Vereniging van Militaire Historie of op giro 29 40 790 van de N.V.M.H. te Wassenaar.
SAMENSTELLING REDAKTIE-WERKCOMMISSIE: J. van den Berg, E.W. van Popta.
Redaktie-adres: Mgr. Bekkerslaan 151, 2286 CE Rijswijk (Z.H.), tel.: 070-937425.

AFDELINGSCORRESPONDENTEN:

(1) 'KRIJGSGESCHIEDENIS, KORPSGESCHIEDENIS, KL' olv H. Ringoir, Poolshof 6, 2241 BA Wassenaar 01751-16421.
(2) 'TRADITIES EN CEREMONIEEL olv P. van der Burg, Hoofdstraat 94, 3972 LC Driebergen 03438-17588.
(3) 'UNIFORMKUNDE' olv F.A.Th. Smits jr, Mgr. van Steelaan 232, 2273 EW Voorburg 070-865372.
(4) 'RIDDERORDEN EN ONDERSCHEIDINGEN' olv H.G. Meyer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray 04780-82992, B.W. Wagenaar, Handelstraat 18, 1901 VA Castricum 02518-53084.
(5) 'MILITAIRE EMBLEMEN' olv B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum 02159-13563, C. van Ekeris, Anslostraat 183, 2533 KD 's-Gravenhage 070-886566.
(6) 'WAPENS EN MUNITIE' olv J. Lenselink, Oxfordlaan 49, 2314 EB Leiden 071-894012.
(7) 'MILITAIRE MUZIEK' olv mr. R.A. Schimmel, de Mildestraat 57, 2596 SW 's-Gravenhage 070-246568.
(8) 'HISTORISCHE NEDERLANDSE VERSTERKINGEN' (Overzee) olv A.F. Lancker, Secanets 39, Setla Correos Vergel (Alicante) Spanje
(9) 'MARITIEME GESCHIEDENIS' olv M.K. Zaagman. Ds. van den Boschlaan 225, 2286 PH Rijswijk (ZH) 070-946539.
(10) 'NAPOLEONTICA' olv prof. dr. H.P.L. Harms Vogts, Denenburg 145, 2591 AC 's-Gravenhage
(11) 'TWEEDE WERELDOORLOG' olv J.H. Berlemon, Porceleinvlinder 5, 2317 JZ Leiden 071-220545.
(12) 'MILITAIRE EN CIVIELE MINIATUURFIGUREN' olv C. Frazer, H. Cleyndertweg 461, 1025 DT Amsterdam 020-368331.
(13) 'VAANDELS EN STANDAARDEN' olv Kl. Sierksma, 'Huize Midgaard', Aan de Brink 36, 1399 GX Muiderberg 02942-1470.
(15) 'KONINKLIJKE MARINE' olv L.L. von Münching, Middelweg 85, 2241 AP Wassenaar 01751-10045.
(16) 'MILITAIRE GENEALOGIE' olv H. Ringoir, zie (1)
(17) 'MILITAIRE FOLKLORE' olv F.W. van Steen, Lion Cachetstraat 2, 3851 ZE Ermelo 03417-51983.
(18) 'MILITAIRE VOERTUIGEN EN TANKS' olv M.C. van der Hoog, Surinamestraat 40, 2585 GK 's-Gravenhage 070-634391. J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105 XG Heemstede 023-291324, W. den Dunnen, Hendrik Hamelstraat 58, 2595 VM 's-Gravenhage 070-834659.
(19) 'KONINKLIJKE LUCHTMACHT' olv J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda 01820-34283, P.C. Boer, Waterklaver 2, 2804 PN Gouda 01820-35332.
(20) 'KNIL' olv W.R. van der Weide, Groningensingel 531, 6835 EV Arnhem 085-217555.
(21) 'MILITAIRE BIBLIOGRAFIE TIJDSCHRIFTEN' olv J.A.C. Bartels, Santhorstlaan 50, 2242 BH Wassenaar 01751-12222.
(22) 'MILITAIRE GEDENKTEKENS EN MONUMENTEN' olv J. Albarda, Lindenheuvel 12A, 1217 JX Hilversum 035-46815, drs. J.A. Bom, Storm van 's-Gravesandeweg 23, 2242 JB Wassenaar 01751-18624.
(23) 'KORPS MARINIERS' olv drs. J. Nuis, Graaf Willem de Oudelaan 187, 1412 AS Naarden 02159-46037.

Studieafdelingen waarvoor het correspondentschap (nog) vacant is:

(14) 'EERSTE WERELDOORLOG'

Reeds verschenen nummers kunt U, zolang de voorraad strekt, aanvragen bij de heer J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda.

MARS *et* HISTORIA

De 'NEDERLANDSE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE MILITAIRE HISTORIE', opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij K.B. no. 50 van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de studie van geschiedenis, ceremoniëel, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

INHOUD

F.J. van Lier: Militariade.
H. Ringoir: De vaandels van het Garderegiment Jagers en zijn voorgangers.
Drs. J.A. Bom: Eskadrons pantserwagens 1936-1940, Uniformen en emblemen.
J.N. van der Walle: Stichting Militaire Traditie 1930-1945.
J Bliek (via J. Albarda): Friese Monumenten.
A.F. Lancker: Versterkingswerken op Borneo.
Bestuursmededelingen.

In het volgende nummer verschijnen:

naast de vaste rubriek Militariade, o.a. artikelen over:
Een ringkraag van Ramelies, door H. Ringoir en Uniformen van de Koninklijke Luchtmacht, door de Stichting Militaire Traditie.

Contributie 1984 minimaal *f* 35,-

Bij dit nummer van Mars et Historia is ingesloten de acceptgirokaart voor de contributie 1984. Aangezien bij de liquiditeitsbegroting van de vereniging ervan wordt uitgegaan dat de contributie in het begin van het jaar wordt ontvangen, verzoekt de penningmeester u beleefd voor een spoedige remise zorg te dragen. Een aantal leden heeft de contributie over 1984 inmiddels reeds uit eigener beweging voldaan, waarvoor onze hartelijke dank. Uit doelmatigheidsoverwegingen is toch een acceptgirokaart bijgesloten, welke deze leden als niet verzonden gelieven te beschouwen.

J.A.B.

★

Bij de voorplaat: Huzaar van het 11e (oud-Hollandse) regiment naar een tekening van J. Hoynck van Papendrecht.

MILITARIADE

Een tweemaandelijkse rubriek vol wetenswaardigheden voor U verzameld door F.J. van Lier.

1. 'n Nieuw jaar, geen nieuw begin, want we gaan gewoon door met onze militariade-rubriek. Gelukkig 1984, ook op het gebied van Uw hobby's, wil ik U in ieder geval gaarne toewensen. En mag ik tevens de hoop uitspreken, dat U nu - juist als vorig jaar - weer vele tips toe zult zenden voor deze rubriek!
   Het adres blijft: Kromwater 56, 2715 AL Zoetermeer.

2. De filatelisten onder ons zullen ongetwijfeld de jubileumuitgave van de Nederlandse Bond van Filatelisten Verenigingen ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan hebben ontvangen. 'n Voortreffelijk uitgevoerd boekwerkje, waarin 'n aantal geïllustreerde artikelen van hoog gehalte. Zelf heb ik met veel genoegen de artikelen *'Luchtpost verzamelen in Nederland'* van drs. E. van Egten, *'Over briefkaarten en prentbriefkaarten'* van J.C. Schäfer en *'Thematisch verzamelen'* van J. Ph. de Leeuw gelezen. Vooral in het artikel van drs. Van Egten komt U nogal wat namen van Nederlandse militairen tegen, die de pioniers van de burgerluchtvaart in ons landje zijn geweest. Zonder die militairen zou de K.L.M. nu niet de oudste luchtvaartmaatschappij ter wereld zijn! Onze studie-afdeling KLu moet er maar eens 'n artikel voor ons blad aan besteden!

3. Van de Stichting *'Menno van Coehoorn'* het jaarboek 1982/83 ontvangen. Zoals gewoonlijk goed verzorgd en fraai geïllustreerd geeft het boekje deze keer voornamelijk de gebeurtenissen rond het gouden jubileum van de stichting weer. Ook is aandacht besteed aan het aftreden van de voorzitter, kolonel der Genie b.d. W.F.K. Engelbrecht en diens benoeming tot ere-voorzitter van de Stichting *'Menno van Coehoorn'*. Wij feliciteren ons oud-medebestuurslid en nog steeds actieve medelid gaarne met die welverdiende onderscheiding!
   Onder de lezenswaardige artikelen zijn er twee, die ik speciaal onder Uw aandacht wil brengen, namelijk *'The Dutch Connection'* van dr. Quentin Hughes en *'Buitelands beleid en vestingbouw'* door ons medelid prof. dr. F.C. Spits.

4. Van ons medelid, de heer K. Sierksma ontving ik een tweetal korte notities die ik gaarne aan U doorgeef. Ooit gehoord van *'INFO'*, 'n Duits periodiek, reeds in de vierde jaargang, tijdschrift van de *'Freundes- und Förderkreis Deutsches Ordensmuseum e.V'* en van de *'Wappen-Herold, Deutsche Heraldische Gesellschaft e.V.'* Het is een rijk geïllustreerd blad met artikelen over ridderorden, onderscheidingen en over de daarmee samenhangende heraldiek. Ook ruil-, en aan-/verkooprubrieken, veilingannonces e.d. Het blad is bedoeld voor leden van de beide genoemde verenigingen. Mocht U interesse hebben om daar lid van te worden om zodoende het blad in Uw bezit te krijgen, dan kunt U zich opgeven aan het adres Everbuschstrasse 108, München-50, W. Duitsland.
   'n Particuliere uitgave is *'Flaggenmitteilung'* (al sedert 1974), dat incidenteel (gemiddeld acht maal per jaar) in fotocopy-vorm verschijnt. Uitgever is Dr. Günter Mattern, Sichternstrasse 35, CH-4410 Liestal, Schweiz. Het blad bevat korte, goed gedocumenteerde gegevens over nieuwe en oude (veelal niet eerder gepubliceerde) vlaggen, vaandels, vliegtuigemblemen, insignes etc. van de gehele wereld.
   De intekenprijs wordt aan ieders beleefdheid overgelaten (!); ze beloopt onder de 250 lezers gemiddeld zo'n 30 gulden. Dank voor deze tips!

5. Ons medelid, de heer J. Albarda, zond een kranteknipsel uit *'Trouw'* van 21 oktober 1983, waarin kond wordt gedaan van de oprichting van een tinnen figuren-museum in de vijftiende eeuwse kruittoren te Zutphen. Dit museum gaat de verzameling van de heer H. van Douwe onderdak bieden. Die verzameling omvat het tijdperk 1870 tot 1914 en bestaat voornamelijk uit militaire miniatuur figuren van vele landen met bijbehorende diorama's, totaal zo'n vierduizend stuks. Het artikeltje verwacht de opening van het museum eind 1983. Als dat bewaarheid is, zou het nu dus te bezichtigen moeten zijn. Wie van onze leden woont in de buurt van Zutphen en maakt eens een bezoek-verslagje?

6. Vaak hebben wij in onze verzamelingen of documentatie witte vlekken, die we gaarne ingevuld zagen. Op uniformkundig gebied is zo'n witte vlek in de documentatie altijd Australië geweest. Gelukkig is daar nu een einde aan gekomen met het verschijnen van het boek *'Australian Military Uniforms'* door Monty Wedd. Het boek omvat de uniformering van de Australische militair vanaf de vroege koloniseringstijd omstreeks 1800 tot op heden (1982).
   Allereerst worden de vrijwilligerseenheden van iedere afzonderlijke kolonie voorgesteld, daarna de samensmelting van de strijdkrachten in de tijd van de beide wereldoorlogen en de tijd daartussen. Voortgezet tot op heden worden dan ook marine, luchtmacht en vrouwelijk hulpkorps uitgebeeld en beschreven. De tekst beschrijft oprichtingsdata, geschiedkundige ontwikkeling, uniformering, bewapening en uitrusting. Het geheel wordt ondersteund door 40 meerkleurentekeningen en vele zwartwit tekeningen, alle van de hand van de auteur, die zich hiermede ook een zeer kundig uniformschilder toont. Bibliografie, slagordelijsten en index vervolmaken het geheel. Het boek verscheen in groot formaat, bevat 144 bladzijden en werd uitgegeven door Kenthurst. De prijs bedraagt 25 Australische dollars. (Bericht ontleend aan *'Zeitschrift für Heereskunde'*, nov./dec. 1983).

7. Een van onze geregelde adverteerders is de heer J. Winters van *'De Donderbus'*, 'n in militaria gespecialiseerde zaak in Rotterdam. Niet zo lang geleden heeft hij een nieuwe zaak betrokken op het adres Beneden Oostzeedijk 231a in Rotterdam, op 200 meter afstand van de historische plaats waar eens de Mariniers-kazerne stond.
   Mensen, die er al geweest zijn, vertelden mij dat er voor verzamelaars zéér mooie militaria te koop zijn. Gaat U ook eens kijken! Wij wensen de heer en mevrouw Winters veel succes in hun nieuwe zaak!

8. Ons medebestuurslid, de heer H. Ringoir, weet met 'n onnavolgbare speurzin op de vreemdste plaatsen militair-historische bijzonderheden te achterhalen. Zo gaf hij mij onlangs een exemplaar van de Zuidafrikaanse Koerier (oktober 1983) waarin 'n fraai geïllustreerd artikel *'Eremetaal uit de Anglo-Boerenoorlog'* met kleurenfoto's van 'n 20-tal onderscheidingen uit de periode 1899-1902, voornamelijk van Britse origine. In het artikel wordt melding gemaakt van een onlangs verschenen boek *'Boer War Tribute Medals'* van de hand van M.G. Hibbard, handelend over de medailles, uitgereikt aan vrijwilligers, afkomstig uit alle delen van het toenmalige Britse rijk. Zij zijn zelden in grote getale toegekend. Vele van de in goud, zilver of brons geslagen medailles waren pronkstukken van medailleurskunst. Het merendeel was er op gemaakt om aan horlogeketten te worden bevestigd. Het boek kan worden besteld bij Constantia Classics, P.O. Box 122, Fourways 2055 in Zuid-Afrika. Prijs in standaarduitvoering R 112, in speciale verzamelaarsuitvoering R 290.

9. Van ons medelid, de heer M.C. van der Hoog, ontving ik een catalogus van de *'Association des Amis du Musée International des Hussard'*. Daarin staan allereerst 'n

aantal artikelen te koop aangeboden, zoals de *'Collection des uniformes des Hussards Français'*, prenten op formaat 50 x 32 cm in kleur, met een beperkte oplaag van ieder 50 stuks en 'n prijs van 100 F.F. Ook worden oude nummers van het huisorgaan *'Vivat Hussar'* aangeboden voor de prijs van 60 F.F. Daarnaast wordt een overzicht geboden van de 130 complete huzarenuniformen, die het museum momenteel ten toon heeft gesteld. Het doet goed daarbij zovele Nederlandse uniformen te zien, naast die uit talloze andere landen van de wereld. Zo staat er:
onder nr. 43: Chef d'Escadrons du Régiment No. 4 des Hussards van Boreel, tenue de gala vers 1884,
onder nr. 55: Cavalier du Régiment No. 3 des Hussards Néerlandais, tenue de cérémonie des Hussards 1895-1912,
onder nr. 99: Capitaine du 3me Régiment des Hussards Néerlandais, tenue de promenade 1935,
onder 115: Général de l'armée Royale des Indes Néerlandaises, grande tenue de cérémonies en dolman 1940.
Tot mijn verbazing las ik bij nr. 188: Gendarmerie Royale des Pays-Bas ('Rijkspolitie') à la hussards, tenue de cérémonie 1958-1972. Dat moet wel een grove vergissing zijn, aangezien de Rijkspolitie geen gendarmeriekorps (twee van de drie gendarmeriegrondslagen - militair, gekazerneerd en bereden - ontbreken namelijk) en bovendien niet 'Royale' is! Ik hoop dat dat spoedig hersteld wordt! Overigens is het museum gevestigd Jardin Massey, 65000 TARBES, France. Telefoon (62) 363149. Het is geopend van woensdag tot zondag van 10 tot 12 en van 14 tot 18 uur.

10. Tot slot een kort overzicht van de belangrijkste artikelen uit recente tijdschriften:
    - *'Trading Post'* juli-september 1983: 'n zeer uitvoerig artikel onder de titel *'The origins of the Army shoulder patch'* door Patrick D. Mclaughlin en 'n nog uitgebreider en van vele illustraties voorzien artikel *'U.S. Army Special Forces'* door S.F.C. Gordon L. Rottman.
    - Jubileumnummer 20 jaar *'Maandorgaan van de Documentatiegroep '40-'45'*, oktober 1983 bevat in zeer verzorgde vorm een aantal militair-historisch belangwekkende artikelen, waarvan ik noem: *'De strijd bij Kornwerderzand, dagboekfragment van kapitein C.F.J. Boers, commandant van het verdedigingswerk'*; voorts artikelen over de gevechten bij Oosterbeek in september 1944, over de bevrijding van Breda op 29-30 oktober 1944, over de strijd om de Scheldemonding en over de bevrijding van Coevorden. Zeer goede documentatie, rijk geïllustreerd.
    - *'De Onderofficier'* van oktober 1983 bevat een aardig artikel over *'De onderofficier in het Sovjet-leger'* door owi K.R. Wozniak, met 'n achttal foto's. Dit artikel zal nog worden vervolgd in volgende nummers van het blad.

Voor deze keer moet ik het hierbij laten. Enige tips van leden moeten wachten tot het volgende nummer, waarvoor mijn excuses!

H. RINGOIR

De vaandels van het Garderegiment Jagers en zijn voorgangers

Volgens het Koninklijk Besluit van 12 maart 1977, nr. 101, houdende de bepalingen inzake rangschikking, oprichtingsdata en genealogieën van de regimenten en korpsen der Koninklijke Landmacht, daarvan Artikel 4, punt 2, wordt het Regiment Jagers, dat in 1841 bestond, met inbegrip van de eenheden waaruit het sedert 1813 werd geformeerd en de regimenten en korpsen, die hieruit tot 1940 voortkwamen, aangemerkt als de voortzetting van het 1e en 2e Regiment Lichte Infanterie van de Bataafse Republiek, die in 1806 bestonden en de eenheden waaruit deze ontstonden en die hieruit tot 1813 voortkwamen.

De ministeriële beschikking van 4 augustus 1977 (landmachtorder Nr. 77023), waarbij genoemd Koninklijk Besluit ter kennis van de Koninklijke Landmacht werd gebracht, verwijst onder meer naar een bijlage, waarop voor het Garderegiment Jagers als oudste stamonderdeel wordt vastgesteld het op 22 augustus 1665 opgerichte Regiment van Louis van Aquila. Dit kan niet anders betekenen, dat wat de auteur van dit artikel heeft weergegeven in *'De Nederlandse Infanterie'*, Bussum 1968 (bladzijde 93) en in *'Afstammingen en Voortzettingen der Infanterie'*, 's-Gravenhage 1977 (bladzijde 17 e.v.) en wat hierop neerkomt, dat het in 1784 opgerichte Korps Jagers van de Rijngraaf van Salm in 1793 het Regiment Jagers van Bylandt werd, waarin als 2e Bataljon werd opgenomen het 2e Bataljon van het opgeheven Regiment van de Graaf van Dam Nr. 11, dat was opgericht als Regiment van Aquila in 1665.
De onderdelen die hieruit tot 1813 voortkwamen zijn niet alleen volgens de hiervoor genoemde boeken, maar ook volgens F. de Bas, Prins Frederik en zijn tijd en F.J.G. ten Raa, De Uniformen van de Nederlandsche Zee- en Landmacht, de volgenden:
In 1795 1e tot 4e Bataljon Jagers, die in 1805 verenigd werden in het 1e en 2e Regiment Lichte Infanterie, die in 1806 eerst verdoopt werden tot 1e en 2e Regiment Jagers en kort daarop vernummerd tot 2e en 3e Regiment Jagers, in 1807 samengevoegd tot 3e Regiment Jagers, dat in 1809 weer vernummerd werd tot 1e Regiment Jagers, dat in 1810 als 33e régiment d'infanterie légère werd opgenomen in het Franse leger en aldaar in mei 1814 opgeheven en sedertdien nimmer heropgericht.
Hoewel het Garderegiment Jagers er bepaald niet op zat te wachten dat een eerdere oprichtingsdatum werd vastgesteld dan 7 juli 1829, is het wel zinvol dat het aangemerkt wordt als de voortzetting van het eerste Regiment Jagers dat hier te lande (in 1793) gevormd werd en dat een onderdeel opnam, dat sedert 1665 behoorde tot het roemvolle Staatse Leger.
Het 2e Bataljon van het opgeheven Regiment Nr. 11 had een zeer goede staat van dienst. Het had onder verschillende commandanten deel genomen aan talrijke veldslagen en belegeringen (Voor commandanten zie: Hoofdofficieren der Infanterie - 's-Gravenhage 1981, bladzijden 72 en 73).
In 1672 nam het deel aan de verdediging van Groningen, in 1674 aan de slag bij Seneffe (waar de kolonel Hendrik Torck sneuvelde), in 1688 stak het met Prins Willem III over naar Engeland, in 1695 nam het deel aan het beleg en de inname van Namen, in 1703 aan de inname va Bonn (waarbij de majoor Balthazar Hazard sneuvelde), in 1706 aan de slag bij Ramillies en het beleg van Meenen, in 1708 aan de slag bij Oudenaarden en het gevecht bij Wijnendael, in 1709 aan de slag bij Malplaquet (waar de luitenant-kolonel Steenhouwer en de majoor Blondel dodelijk

gewond werden), in 1710 aan de inname van Aire.

In 1715 stak het over naar Engeland, waarbij het transportschip lek sloeg en verlaten moest worden. Twee sergeanten, vijf soldaten, twee vrouwen en drie kinderen kwamen hierbij om het leven. De overlevenden werden door de H.M.S. *'Tiger'* naar Harwich gebracht, waarna ze van 4 december 1715 tot 1 januari 1716 naar Edinburgh marcheerden over wegen die door regen, sneeuwval afgewisseld door strenge vorst zo modderig waren, dat de soldaten dikwijls tot hun middel erin wegzakten.

De Nederlandse troepen namen geen deel aan de gevechten tegen de opstandige Schotten en het Regiment Pallandt keerde terug naar het vaste land en kwam in Namen in garnizoen. Daarna verwisselde het om de drie jaar van garnizoen (zie: Vredesgarnizoenen van 1715 tot 1795 en 1815 tot 1940, 's-Gravenhage 1980, bladzijde 30). In 1746 nam het deel aan de slag bij Rocour, waarna het zijn garnizoensdienst hervatte tot 1752, toen het als 2e Bataljon werd opgenomen in het Regiment van de Guy.

Dit was een zuiver administratieve maatregel, die het aantal regimenten halveerde, maar waarbij de commandanten van de opgeheven regimenten toch kolonel bleven van het 2e Bataljon. Bovendien volgde de commandant van het 2e Bataljon de regimentscommandant op, als die althans eerder overleed dan hijzelf. Bij zo'n opvolging ruilden de bataljons van nummer. Zo was het gewezen Regiment van Aquila van 1755 tot 1774 en van 1782 tot 1784 het 1e Bataljon van het Regiment dat in 1772 het nummer 11 kreeg.

Het Regiment Jagers van Bylandt nam deel aan de slag aan de Sambre en onderging toen de hiervoor genoemde verdeling in Bataljons Jagers. Deze namen deel aan de verdediging van Noord-Holland tegen de Engelsen en Russen en moesten daarna deelnemen aan alle veldtochten die onze Franse bondgenoten ondernamen (langs de Main, naar de Donau, in Westfalen, Hannover en Pommeren).

Als 33e Regiment Lichte Infanterie nam het deel aan de rampspoedige veldtocht naar Rusland in 1812. Op 17 november 1812 werd het nabij Krasnoë vernietigd. (Zie F.H. A. Sabron, Geschiedenis van het 33ste Regiment Lichte Infanterie, of I.L. Uijterschout, Beknopt Overzicht van (. . .) de Nederlandsche Krijgsgeschiedenis, 's-Gravenhage 1976).

Na deze korte beschrijving van het oudste stamonderdeel volgt hier een overzicht van de vaandels die het Garderegiment en zijn voorgangers in de loop der eeuwen gevoerd hebben, terwijl in één of meer volgende artikelen enige andere relikwieën besproken zullen worden, die ons zijn nagelaten.

Oorspronkelijk was het vaandel een gebruiksvoorwerp dat door de kolonel aangeschaft en zo nodig vervangen werd. Meestal had iedere compagnie een vaandel, dat door de vaandrig gedragen werd. Het diende bij marsen en gevechten als herkenningsteken, terwijl bij wachtdiensten de nieuwe en de oude wacht een vaandel meevoerden. In 1752 werd bepaald dat ieder bataljon hoogstens twee vaandels moest hebben. (Voor elke wacht één). Pas onder de Bataafse Republiek werden de vaandels namens de regering uitgereikt. Maar de vorm en kleuren waren voordien ook al van hogerhand voorgeschreven. Omdat tot 1795 elk gewest één of meer regimenten in betaling had, vertoonde het vaandel altijd het wapen van een gewest. Voor Aquila enz. was dit Utrecht, dat als kleuren blauw en oranje had vastgesteld.

De vaandels werden alleen vervangen als ze versleten waren, zodat er maar weinig van bewaard zijn gebleven. Anders was het met vaandels, die tijdens het gevecht veroverd waren en die als trofee in paleizen en musea zijn bewaard gebleven. Ons land moet ook een enorme collectie buitvaandels bezeten hebben, maar veel is daar niet van over.

Het Utrechtse Regiment Pallandt veroverde bij Malplaquet, waar het heel hard toeging, vijf Franse vaandels, die het vlak voor het einde van de slag, toen het 51 doden en 163 gewonden telde, weer kwijt raakte, tegelijk met vijf eigen vaandels.

De laatsten hangen nu in het Musée de l'Armée, zodat we nu nog weten hoe ze er

Afb. 1

hebben uitgezien (afbeelding 1).
Het is niet bekend waar bij de opheffing van het Regiment Nr. 11 de vaandels zijn gebleven. Het 1e Bataljon ging over naar het Regiment Baden en kan ze daar verder gebruikt hebben. Maar bij het Regiment Jagers, dat bestemd was voor de verkennings- en voorpostendienst, waren geen vaandels in gebruik (in Engeland voeren Rifles nog steeds geen vaandels). Mogelijk hebben officieren ze mee naar huis genomen en kunnen ze nu nog in particulier bezit zijn.
Na het uitroepen van de Bataafse Republiek kregen alle commandanten opdracht de vaandels te verbranden (het waren tekenen van de verdreven tirannen!). De nieuwe machthebbers lieten wel aan de bataljons infanterie plechtig vaandels uitreiken, die nota bene hetzelfde wapenfiguur vertoonden als het oude vaandel van Pallandt (zie afbeelding 2). Alleen waren de oranjetakken vervangen door een eiken- of lauwertak (die op alle huidige vaandels nog voorkomen).
De Bataljons Jagers kregen uiteraard geen vaandels. Pas onder Koning Lodewijk, toen er twee Regimenten Jagers bestonden, kregen ook deze elk één vaandel. Vooraf had de Koning zelf te 's-Gravenhage vaandels uitgereikt aan de 1e en 2e Bataljons van de regimenten infanterie die in het land waren, waarna op 22 maart 1807 de Maarschalk van Holland Graaf Dumonceau vaandels uitreikte aan de 1e Bataljons van het 2e en 3e Regiment Jagers, die krachtens het Koninklijk Besluit van 15 maart 1807 al verdoopt waren tot 1e en 2e Bataljon van het 3e Regiment Jagers.

Afb. 2

De commandant van het 2e Regiment Jagers, D.H. Chassé, was toen al bijna een half jaar generaal-majoor en de vier Bataljons Jagers werden gecommandeerd door de kolonel Frederik Hendrik Kühlewein van het 3e Regiment. Ongetwijfeld zijn beide vaandels bij het 3e, later 1e Regiment gebleven. Het is niet onmogelijk dat de regiments- en bataljonsnummers gewijzigd zijn want de vaandels waren geschilderd en bij vernummeringen van infanteriebataljons is het overschilderen voorgeschreven geweest (voor model zie afbeelding 3).
Bij de inlijving van ons land bij Frankrijk zijn alle vaandels overgebracht naar Parijs om in een paleis of in de Notre-Dame te worden opgehangen. Toen in 1814, na de slag bij Montmirail (11 februari 1814) de geallieerden Parijs naderden, zijn alle vaandels uit de Notre-Dame verbrand.
Op 30 juni 1811 ontving het 33e Regiment Lichte Infanterie uit handen van keizer Napoleon een aigle avec une étoffe de drapeau. Dit vaandel was van het model 1804 (zie afbeelding 4) en moet het opschrift gedragen hebben:

33 33

L'Empereur
des Français
au 33me Régiment
d'Infanterie
légère

33 33

De achterzijde was gelijk wat de rand betreft doch voerde het opschrift Valeur et Discipline.
In 1812 werd het doek vervangen door een nieuw model, dat op het depot verwisseld werd voor het oude, want de regimenten lichte infanterie hadden opdracht gekregen geen vaandels mee te voeren op de veldtocht naar Rusland. De doeken van 1804 zijn door

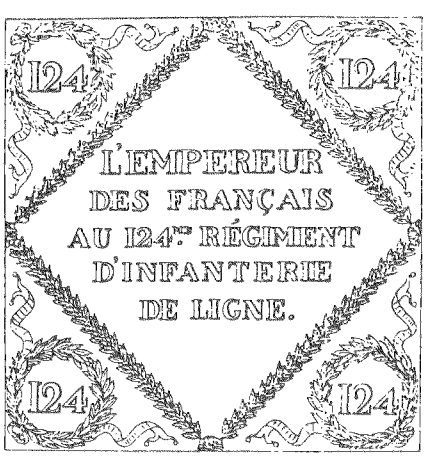

Afb. 4

Afb. 3

de andere regimenten, via hun depot, uit Polen teruggestuurd naar Parijs. Ook deze doeken zijn in 1814 naar alle waarschijnlijkheid verbrand. Alleen die van het 123e en 126e Regiment Infanterie van Linie zijn van 1812 tot 1841 bij de post (de keizerlijke, niet de P.T.T.) in Antwerpen blijven steken. Deze bevinden zich thans in het Musée de l'Armée. Het oude vaandel van het 124e (ook een oud-Hollands regiment) is in 1815 door het Pruisische Leger geroofd uit het Musée de 'Artillerie te Parijs en later opgehangen in de Garnisonskirche van Potsdam.
De doeken van 1812 waren niet geschilderd, maar met gouddraad geborduurd (zie afbeelding 5). Het doek van het 33e is alleen in het depot gebruikt en in augustus 1814 op last van de teruggekeerde koning Lodewijk XVIII verbrand. Ook de vaandels van andere regimenten die met levensgevaar uit Rusland waren teruggebracht, ondergingen dit lot.

De voorgangers van het Garderegiment Jagers hebben dus vaandels gevoerd van 1665 tot 1793, waarbij onbekend is waar het laatste vaandel gebleven is, van 1807 tot 1810, twee vaandels die in 1814 vóór de Notre-Dame te Parijs verbrand werden. Van 1811 tot 1812 een geschilderd vaandel model 1804, dat waarschijnlijk in 1814 verbrand is, en van 1812 tot 1814 een geborduurd vaandel, dat zeker in augustus 1814 op last van de Franse koning verbrand is. Terloops zij opgemerkt, dat de vaandels van alle vroegere Hollandse

Afb. 5

regimenten (3e Grenadiers, 123e/126e Linie, 11e Huzaren, 14e Kurassiers, 2e Lansiers van de Garde) een overeenkomstig lot hebben ondergaan (verbrand om verovering te voorkomen of door de eigen koning verbrand). Alleen het vaandel van het 126e Regiment Infanterie van Linie en de standaard van het 14e Regiment Kurassiers zijn door de Russen veroverd en destijds opgehangen in de kathedraal van Onze Lieve Vrouwe van Kazan te Sint Petersburg (thans Leningrad).

In de Koninklijke Landmacht voerden de Bataljons Jagers uiteraard geen vaandels. Ook toen in 1840 de bataljons verenigd werden in een Afdeling Jagers, die een jaar later verdoopt werd tot Regiment Jagers, werd geen vaandel uitgereikt. In 1843 werden de Jagerbataljons ingelijfd bij het Regiment Grenadiers en Jagers, dat in 1846 een doek ontving met het opschrift Regiment Grenadiers en Jagers.

Daar de grenadierbataljons en jagerbataljons 'bij toerbeurt' de paleiswacht moesten leveren, bepaalde Koning Willem III dat aan alle bataljons een bataljonsvlag zou worden uitgereikt. Op respectievelijk 18 mei en 1 juni 1849 werden aan het 3e en 4e Bataljon Jagers door de Chef van het Militaire Huis van Z.M. de Koning, luitenant-generaal Jhr. R.A. Klerck (MWO 4) in de Residentie 's-Gravenhage deze bataljonsvlaggen uitgereikt. Ze bleven in gebruik tot 1913 en werden toen opgelegd in het Museum van Grenadiers en Jagers.

Op 1 april van dat jaar werden de Bataljons Jagers weer verenigd tot een Regiment Jagers, dat op 17 november 1913 uit handen van Koningin Wilhelmina een vaandel ontving met het krachtens Koninklijk Besluit van 3 november 1913 daarop aangebrachte opschrift Tiendaagsche Veldtocht 1831.

In 1940 werd dit vaandel door de regimentscommandant in bewaring gegeven aan Mejuffrouw Mulder, conservatrix van het Oranje-Nassaumuseum, die het vijf jaar verborgen heeft gehouden. Op 14 mei 1947 droeg de kolonel H.D. Scherpenhuyzen, de laatste regimentscommandant van vóór 1940 het over aan zijn opvolger luitenant-kolonel Jhr. J. van Suchtelen. De oude vaandeldrager was de adjudant H. Eggens, terwijl de vaandelwacht bestond uit de Jager Vloemans en de luitenant-kolonel M. Oosters, de vooroorlogse commandant van het 1e Bataljon. Bij het Regiment Jagers was tot dan één van de richtvlaggen van 1849 aanwezig, dat van het Museum 'geleend' was.

Het vaandel was op 6 september 1948 in handen van de regimentscommandant aanwezig in de Nieuwe Kerk te Amsterdam bij de inhuldiging van Koningin Juliana.

Op 13 juli 1949 werd bij Koninklijk Besluit aan dit vaandel het opschrift Ockenburg 1940 verleend.

Bij de vereniging van de garderegimenten grenadiers en jagers bleven de twee regimentsvaandels in gebruik, maar mede door het aanbrengen van het opschrift was in 1953 toen het regiment weer zelfstandig werd, het doek wel aan vernieuwing toe. Daar de naam van het regiment inmiddels gewijzigd was in Garderegiment Jagers (Koninklijk Besluit van 26 mei 1948 Nr. 3), had de uitreiking van een nieuw vaandel plaats en wel op 12 juli 1955 te Vught door Z.K.H. de Prins der Nederlanden. Het vaandel van 1913 werd toen geplaatst in het Museum van Grenadiers en Jagers.

Bij Koninklijk Besluit van 16 december 1977 Nr. 94 werden aan dit vaandel de opschrif-

ten West-Java 1946 - 1949 en Oost-Java 1947 - 1949 verleend.
Daar het doek van 1955 niet meer in uitstekende staat verkeerde, werden deze opschriften niet eerst op een cravatte aangebracht, maar werd in het begin van 1978 het doek vernieuwd. Het oude doek werd ook nu opgelegd in het Museum der Grenadiers en Jagers.
Ook dit vaandel was op 30 april 1980 bij de inhuldiging van Koningin Beatrix aanwezig.

J.A. BOM

Eskadrons Pantserwagens, 1936-1940

Uniformen en emblemen

In de periode 1936-1940 waren in de organisatie van het Wapen der Cavalerie twee pantserwageneskadrons opgenomen: het 1ste Eskadron Pantserwagens (opgericht op 1 april 1936; gelegerd in de Isabellakazerne te 's-Hertogenbosch en later in de Frederik Hendrikkazerne te Vught) en het 2de Eskadron Pantserwagens (opgericht op 1 juni 1938; gelegerd in de Bernhardkazerne te Amersfoort). In 1939 bestond het voornemen een 3de eskadron op te richten, doch door de mobilisatie en het uitbreken van de oorlog kon dit niet meer tot uitvoering worden gebracht.

Een eskadron beschikte over dertien pantserwagens - één commandopantserwagen in de commandogroep, drie pantserwagens voor ieder van de vier pelotons - en een groot aantal motoren, waarvan een deel voor het vervoer van mitrailleurs was uitgerust. Voorts behoorden tot de organisatie een volledig gemotoriseerde administratieve groep, geneeskundige groep en korpstrein.
Het 1ste en 2de Eskadron Pantserwagens waren ingedeeld bij de Lichte Brigade (later Lichte Divisie) van het Veldleger. Het 1ste Eskadron trad in mei 1940 op bij Ypenburg, Den Haag en Schiphol, het 2de Eskadron op de Veluwe, bij het vliegveld Valkenburg, in en rond Den Haag, Utrecht en in Rotterdam en Overschie.
Bij de eskadrons werden de voor die tijd gebruikelijke uniformen gedragen: de grijsgroene uniform en voor daartoe in aanmerking komend personeel de geklede tenue (met atilla). Als onderdeelsembleem waren pantserwagens op de kraag aangebracht.
Deze waren uitgevoerd:
- voor officieren en adjudant-onderofficieren in zilverkleurig metaal, met pennen door de kraag bevestigd;
- voor onderofficieren geborduurd in witte zijde;
- voor korporaals en huzaren in bronskleurig metaal, met garen door in het embleem aangebrachte gaatjes op de kraag bevestigd.

Naast de officiële uitvoeringen bestond een groot aantal door militaire kleermakers in zilverdraad of witte zijde geborduurde afwijkende uitvoeringen. Tevens blijkt uit foto's, dat korporaals en huzaren op de kraag van het buitenmodel tenue vaak een koperkleurig met pennen bevestigd embleem droegen in plaats van de vorenvermelde bronskleurige uitvoering.
In 1938 werd bij het 1ste Eskadron Pantserwagens drie uitvoeringen van een nieuw model veldjas beproefd:
- een veldjas met liggende, openstaande kraag, waaronder een shirt werd gedragen;
- een veldjas met liggende, gesloten kraag;
- een veldjas met iets opstaande kraag van donkergroen laken.

Op de kraag van deze veldjassen was het pantserwagenembleem aangebracht op een witte kraagspiegel met blauwe bies. Tot invoering van één van deze nieuwe veldjassen

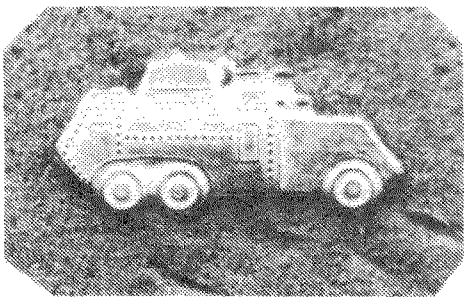

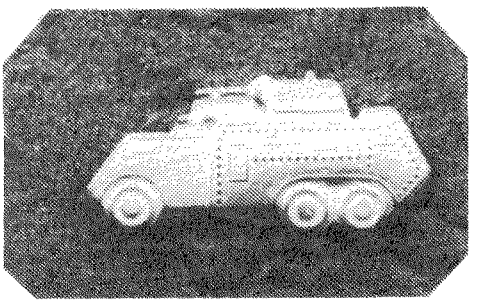

Kraagembleem in zilverkleurig metaal voor officieren en adjudant-onderofficieren.

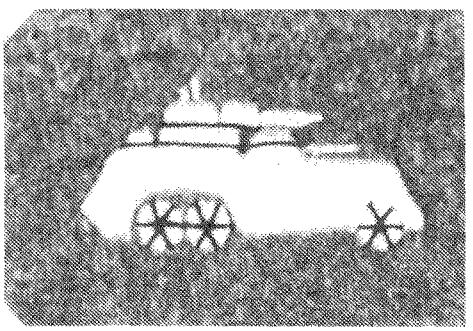

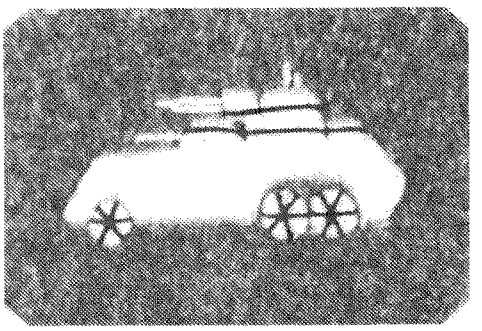

Kraagembleem geborduurd in witte zijde voor onderofficieren.

Ritmeester H. Wilbrenninck, commandat van het 1ste Eskadron Pantserwagens. Op de kraag van de atilla het pantserwagenembleem geborduurd in zilverdraad.

Buitenmodel uitvoering in koperkleurig metaal.

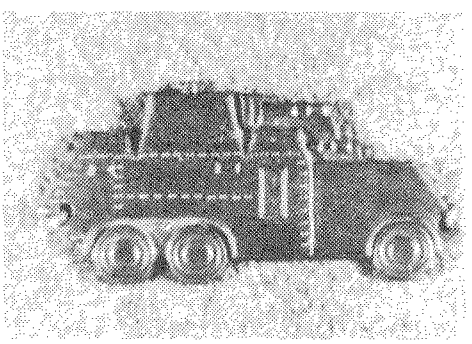

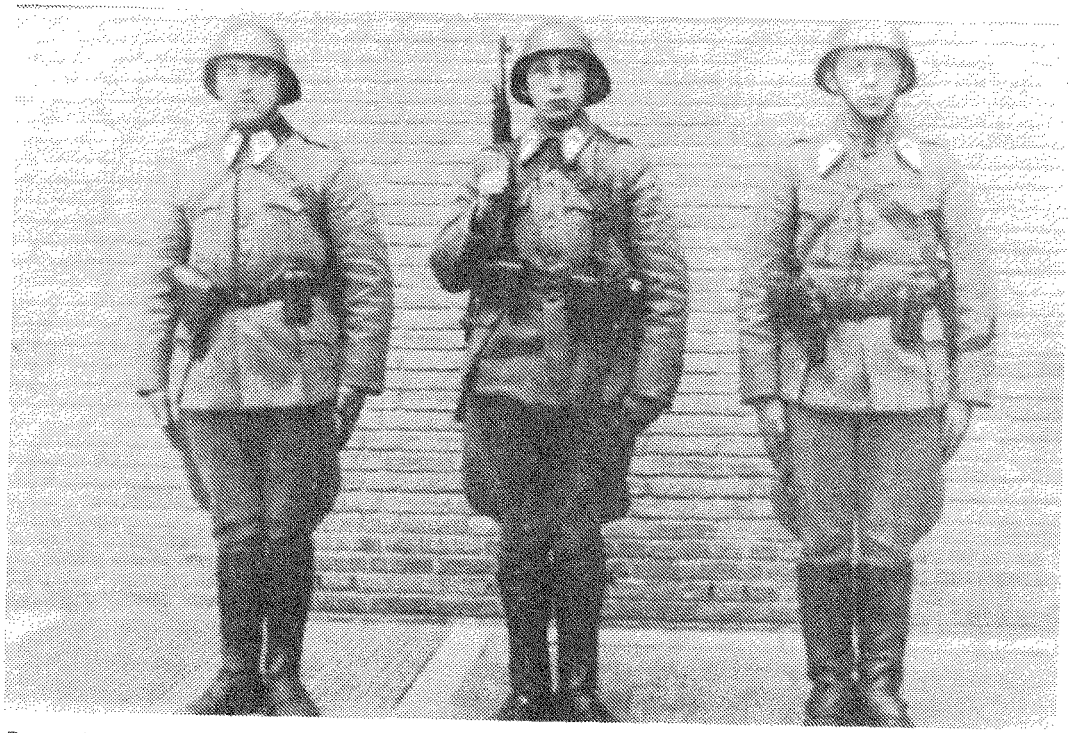

Deze - helaas wat onscherpe - foto laat de drie uitvoeringen van een nieuw model veldjas zien, zoals deze in 1938 bij het 1ste Eskadron Pantserwagens werden beproefd. Van rechts naar links: open kraag met shirt, liggende gesloten kraag en iets opstaande donkergroene kraag.

Trompetters van het 1ste Eskadron Pantserwagens op de duo van Harley Davidson motoren; daarachter drie pantserwagens M. 36.

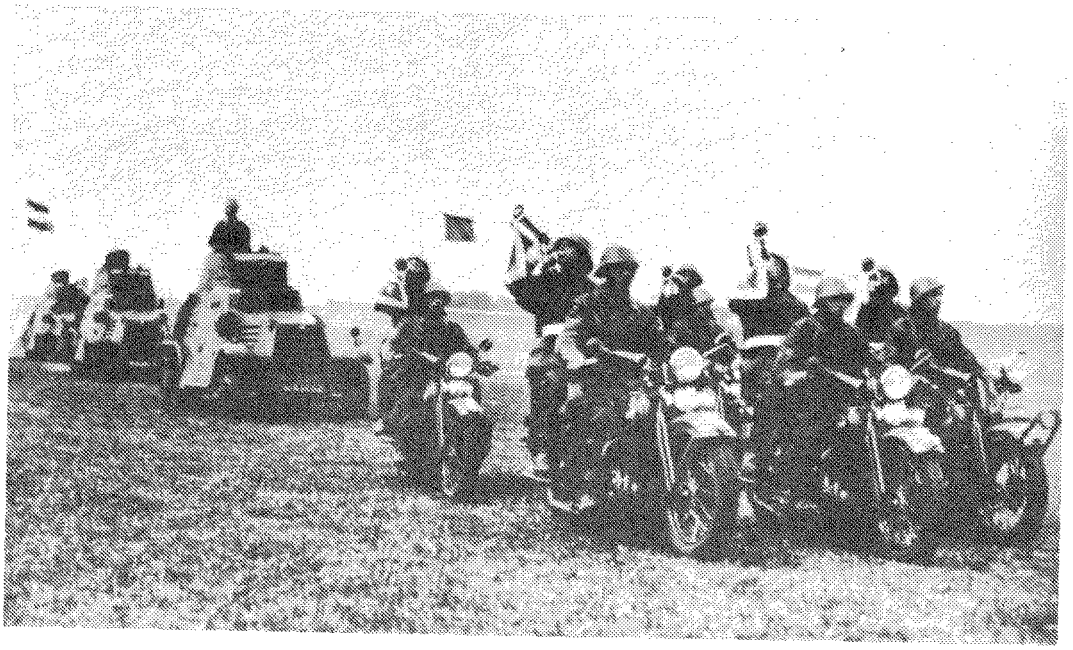

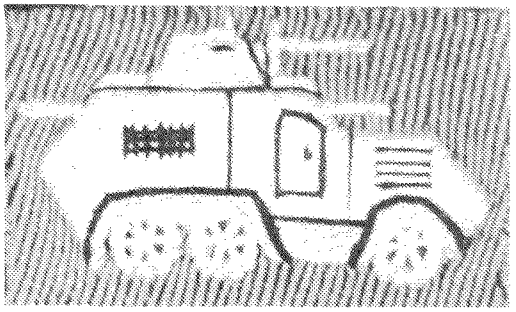

In witte zijde geborduurde buitenmodel kraagemblemen voor onderofficieren. Zoals is te zien had elke militaire kleermaker zijn eigen idee over een pantserwagen.

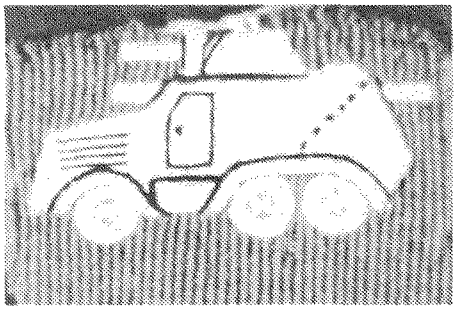

Buitenmodel uitvoering in koperkleurig metaal.

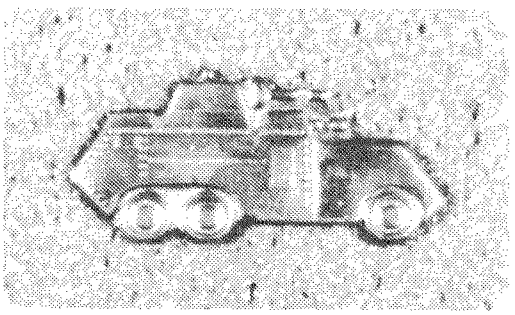

Uniformkaart uitgegeven door De Gruyter, met daarop ondermeer afgebeeld een 2e luitenant in donkerblauwe pantserwagenoverall en een vrije impressie van het kraagembleem.

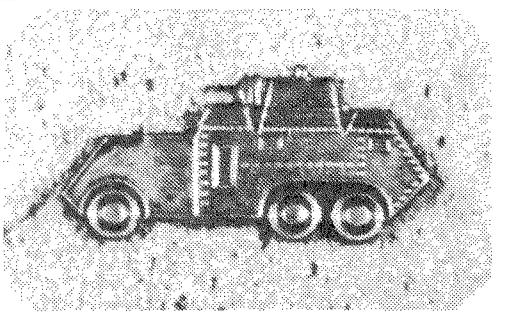

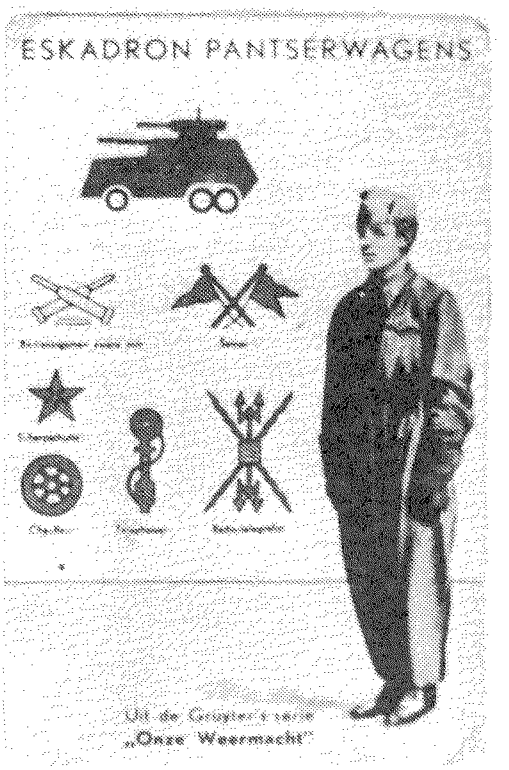

De keerzijde van het aan de trompetten bevestigde vaantje. Het afgebeelde exemplaar is bij de Historische Verzameling Cavalerie bewaard gebleven.

werd niet overgegaan.
In de periode 1939/1940 werd een veldjas met liggende kraag, doch zonder kraagspiegels geïntroduceerd.
Het bij de eskadrons in gebruik zijnde materiëel stelde vanzelfsprekend specifieke eisen aan de kleding. De bemanning van pantserwagens droeg een blauwe pantserwagenoverall - voor officieren en adjudant-onderofficieren meestal in een donkerder tint uitgevoerd, met veldmuts. De motorrijders droegen zwartlederen motorkleding met valhelm. Bij overall en motorkleding werd eveneens de stalen helm gedragen.
Vermeldenswaard is de uitmonstering van de - op motoren - bereden trompetters van het 1ste Eskadron Pantserwagens. Ze waren gekleed in de grijsgroene uniform of zwartlederen motorkleding met wit ledergoed (koppel en motorhandschoenen) en stalen helm. Aan de trompetten waren blauwe vaantjes bevestigd, waarop aan de voorzijnde een gekroonde *'W'*, en aan de keerzijde het cijfer *'1'* in een lauwerkrans en emblemen van het eskadron (een monogram van de letters *'E'* en *'P'*) waren geborduurd. Het borduurwerk en de rondom het vaantje aangebrachte franje waren voor de wachtmeester trompetter in zilverdraad en voor de trompetters in wit garen uitgevoerd. Ledergoed en vaantjes waren een geschenk van de burgerij van 's-Hertogenbosch.

J.N. van der WALLE

Stichting Militaire Traditie 1930-1945

Tijdens de ledenvergadering die in 1982 te Amersfoort werd belegd, verzocht men mij een nadere omschrijving te geven van de door mij aangelegde collectie uniformen, passementen en uitrustingsstukken uit de periode 1930-1945.

De verzameling beoogt een overzicht te geven van de legers, die tijdens de laatste wereldoorlog een rol hebben gespeeld bij de krijgsverrichtingen in de provincie Zeeland enerzijds en van het Nederlandse Leger van 1930-1945 anderzijds. Het zal duidelijk zijn dat het tweede overzicht veel ruimere aandacht heeft gekregen.
De oorlogsperiode wordt weergegeven door een soldaat van het Franse, Duitse, Canadese, Amerikaanse en Poolse leger. Geheel in originele uniformering en bewapening.
Het overzicht van de Nederlandse Krijgsmacht wordt weergegeven in acht en twintig figuren, die alle verschillende onderdelen daarvan tonen, te weten grenadiers, genie, artillerie, cavalerie, politie-troepen, geneeskundige dienst, motordienst en Koninklijke Marechaussee, in model, dus van Rijkswege verstrekte uniformen en uitrusting. Voorts wordt het Korps Officieren vertegenwoordigd vanaf de rang van tweede luitenant tot en met kolonel, in het bekende 'veldgrijs', in de volgende dienstvakken: cavalerie, jagers, luchtvaartafdeling, kustartillerie, militaire geneeskundige verzorging, infanterie en de militaire veterinaire dienst.
Ook de donkere uniformen worden in de collectie niet vergeten. Daarin zijn opgesteld: officier van de militaire administratie, Koninklijk Nederlands-Indisch Leger, 3e Regiment Huzaren, een kanonnier van het vermaarde Korps Rijdende Artillerie en een wachtmeester fourier van het 1e Regiment Huzaren.
De Koninklijke Marine, die in de provincie Zeeland ook een rol van betekenis heeft gespeeld, wordt weergegeven door het ceremoniële tenue van een luitenant ter zee der 1e klasse.
De Londense periode wordt weergegeven door een sergeant van het Vrijwillig Verpleegsters Korps van de Landmacht (1942) en het restant van het Koninklijk Nederlands-Indische Leger, dat na de capitulatie naar Australië wist te ontwijken, door een sergeant-majoor boordschutter van de Militaire Luchtvaart van het K.N.I.L.

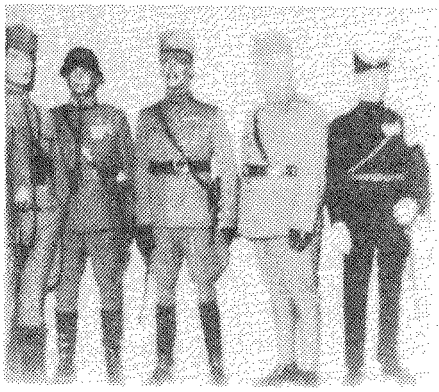

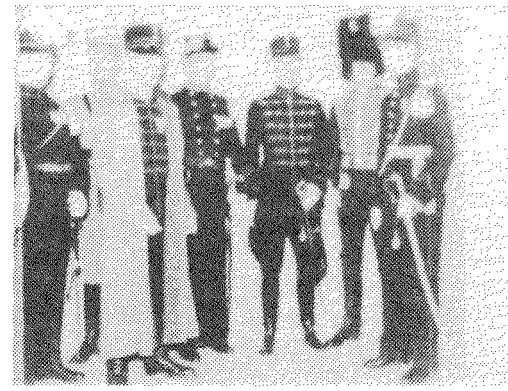

Van genoemde uniformen zijn er een tiental die werden verkregen van in leven zijnde personen. Zij stelden deze mij spontaan ter beschikking. De overige werden verworven uit nalatenschappen en door ruiling met korpsmusea.
Sedert 1982 is, gelet op de museale waarde, de collectie ondergebracht in een stichtingsvorm. Zij kreeg als naam: *'Stichting Militaire Traditie 1930-1945'*. De doelstelling van de stichting is: *'Het wekken en vergroten van de belangstelling voor de Nederlandse strijdkrachten en in het bijzonder de oorlogshandelingen in de provincie Zeeland in de periode 1930-1945.'*
Bezichtiging van de collecte is alleen op afspraak mogelijk. U kunt zich daartoe wenden tot: **J.N. van der Walle, voorzitter der stichting, Groene Kruisstraat 1, 4471 BX Wolphaartsdijk (Zld.), tel.: 01198-1521.**

De hierbij getoonde foto's geven een impressie van de verzameling.

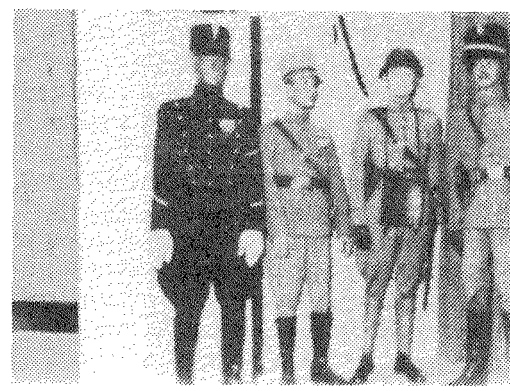

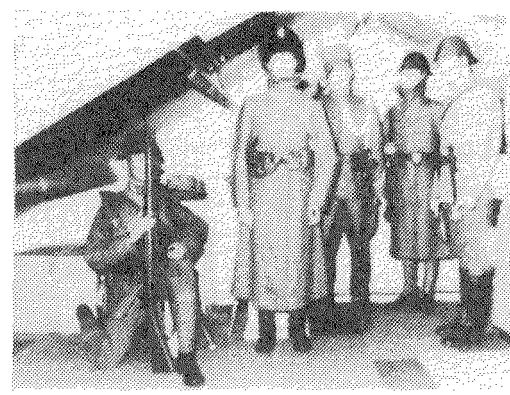

J. BLIEK

FRIESE MONUMENTEN

Naar aanleiding van het gestelde in *'Artilleristen op Friese Monumenten'* Stabelan nr. 6 van 30 juni 1983, zou ik gaarne het volgende onder Uw aandacht brengen. Als op het monument in Heerenveen achter de naam Hielkema staat vermeld dat hij tijdens een vluchtpoging is doodgeschoten, dan is dat mijns inziens niet helemaal juist. Mogelijk heeft U wel eens iets gehoord over de drie jongens die destijds in Bandoeng zijn doodgestoken door de jappen. Dries Hielkema was één van die drie. Na drie bajonetsteken vertoonde hij echter nog tekenen van leven en werd daarom met een pistoolschot verder afgemaakt.

In de reportage over de tekenaar Charles Burki trof mij de beschrijving van de executie van de drie geïnterneerde KNIL-soldaten. Deze vertoont zoveel punten van overeenkomst met een executie die ikzelf heb meegemaakt, dat ik mij niet kan onttrekken aan de gedachte dat het dezelfde was. Als KNIL-militair, dienende bij het 3e Bat LuA te Bandoeng, werd ik in maart 1942 door de japanners krijgsgevangen gemaakt en met mijn bataljon gevangen gezet in onze eigen kazerne. Het gonsde daar van geruchten en er werd onder andere verteld, dat er op Midden-Java nog tegenstand werd geboden. Enige jongens (Hielkema, Merkus, Langenberg en Derksen) besloten toen te vluchten en zich bij de vechtende troepen aan te sluiten. Ze klommen 's nachts over een muur, doch werden door een schildwacht ontdekt. Hielkema en Merkus werden gegrepen, de twee anderen wisten te ontkomen. Een Indische jongen van de Marine was op eigen gelegenheid over de muur gegaan. Niet om te vluchten, maar om bij familie of kennissen in de buurt van het kamp op bezoek te gaan. Opgeschrikt door het alarm rende hij naar buiten en werd eveneens gepakt. De drie gevangenen zijn gedurende de nacht vrese-

Met toestemming van de redactie overgenomen uit: STABELAN, 10e jaargang no. 1 van 31 augustus 1983. Periodiek van de Stichting Vriendenkring oud KNIL artilleristen.

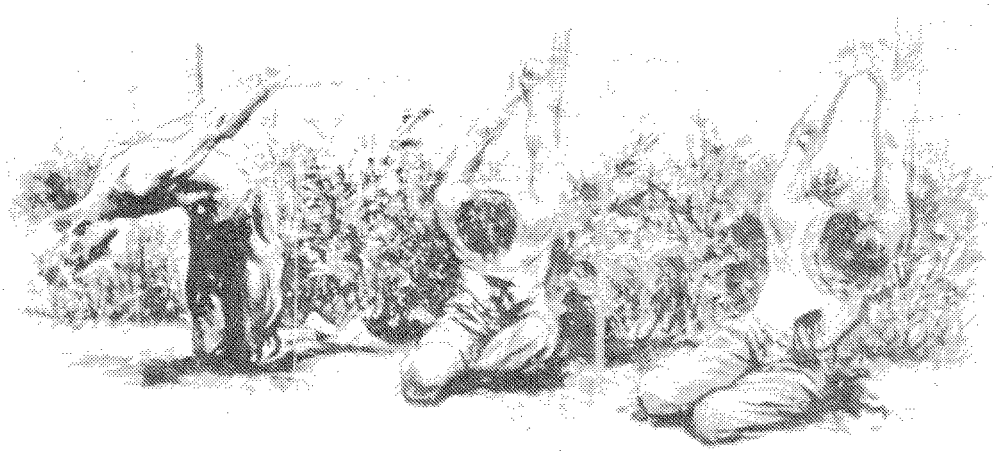

lijk mishandeld en daarna overgebracht naar het hek naast het wachtgebouw van onze kazerne. Daar werden ze later elk met drie bajonetsteken vermoord. Na de executie moesten de lichamen als afschrikwekkend voorbeeld blijven liggen. Pas tegen vier uur in de middag mochten we ze begraven. Ik heb zelf de touwen losgemaakt, waarmee ze aan het hek waren vastgebonden. Later vernamen wij dat Langenberg en Derksen inmiddels ook gevangen waren gemaakt. Aan het optreden van onze commandant, de majoor Canter Visscher, is het te danken dat ze niet werden gedood. Van Langenberg weet ik dat hij nog in leven is, van Derksen heb ik nooit meer iets gehoord.

A.F. LANCKER

VERSTERKINGSWERKEN OP BORNEO

De eerste Europeaan die Borneo verkende, was de Portugees Lorenzo de Gomez (1518), maar het duurde nog tachtig jaren eer de eerste Nederlander, Olivier van Noort, handelsbetrekkingen op de Westkust aanknoopte.

In 1606 werd te Soekadana de eerste Nederlandse vestiging gesticht, gevolgd door handelsposten te Bandjermasin (1608) en te Sambas (1609). Kennelijk vlotte het niet met de handel op Borneo, want reeds in 1623 waren de vestigingen weer opgeheven. Wel probeerde de VOC later zich weer te vestigen in Bandjermasin, voornamelijk om de peperhandel naar zich toe te trekken, maar de Sultan was de *'Kompenie'* beslist niet gunstig gezind en liet zelfs enige malen de loge aflopen. Bandjermasin werd voor de tweede maal verlaten (1669). Daarna wisten de Engelsen zich van de peperhandel meester te maken.
Het was de Gouverneur-Generaal Gustaaf Willem baron Van Imhoff (1747-1750), die met een overmacht aan vuurwapens van de Sultan *'toestemming'* wist te verwerven een nieuwe Nederlandse loge te stichten. De Gouverneur-Generaal Reinier de Klerk (1777-1780) opende een handelspost in het door Sjarief Abdoer Rachman in 1772 gestichte Pontianak. Beide VOC-vestigingen hebben echter geen handelsvoordelen opgeleverd. Na de opheffing van de VOC (practisch reeds in 1798, officiëel op 31 december 1799) en gedurende de rumoerige jaren op het Europese continent als gevolg van de Franse overheersing, namen de Engelsen hun kans waar zich weer op enige kustplaatsen te vestigen.
In 1816, na de Restauratie van het Nederlandse vorstenhuis, werd er een begin gemaakt met de vestiging van het Nederlandse gezag. In West-Borneo stuitte dat direct op moeilijkheden met de Chinese kongsies, die dat gezag niet wilden erkennen.
Tenslotte werd een krachtig militair ingrijpen noodzakelijk geacht, en een expeditionaire macht uitgerust. Na een moeilijke strijd (1850-1854) werd dat gebied onderworpen.
In de Zuid-Ooster afdeling daarentegen was het aanvankelijk zeer rustig, omdat de verhouding met de Sultan goed was. Maar toen deze in 1857 stierf, ontstonden er moeilijkheden over de erfopvolging. Het Gouvernement werd niet juist ingelicht over de situatie en de achtergronden en nam verkeerde besluiten. Dat resulteerde niet alleen in de inlijving van het Bandjermasinse Rijk (1860), maar was tevens de oorzaak van het ontstaan van opstanden (Bandjermasinse krijg 1860-1865).
Was de rust in het Bandjermasinse in 1865 hersteld, het verzet in de weinig toegankelijke bovenlanden bleef voortduren. Toen besloot de Regering in Batavia dat ook hier militair moest worden ingegrepen.
De Majoor H.N.A. Swart werd in 1904 benoemd tot militair en civiel Resident en onder zijn bestuur werd de luitenant H.

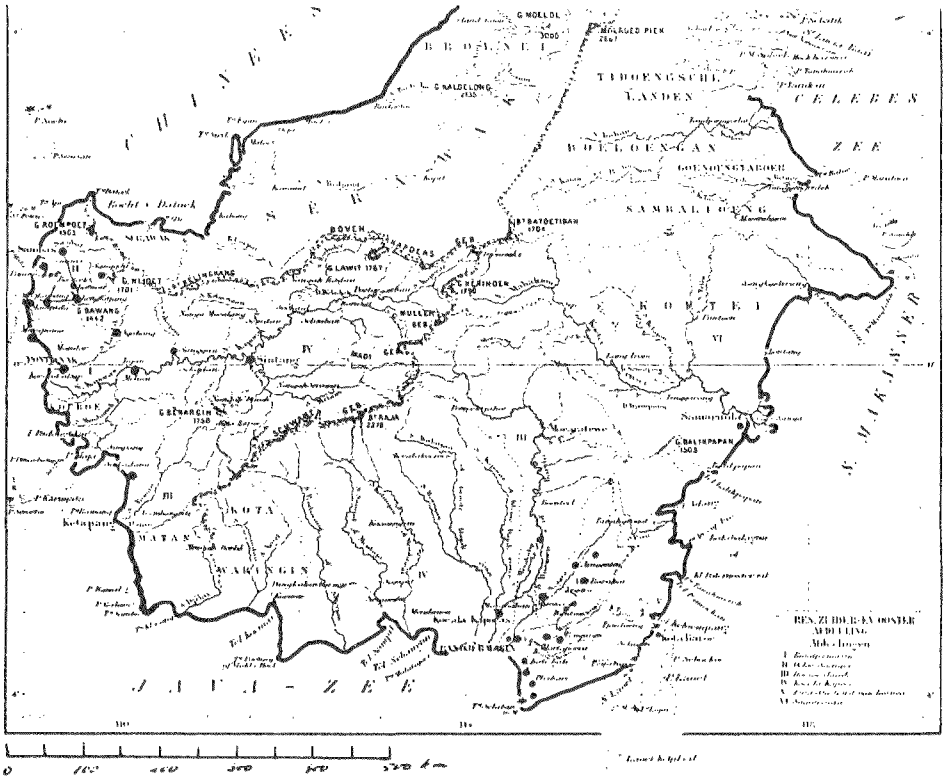

Christoffel belast met het opsporen, achtervolgen en onderwerpen der verzetslieden. Na een rusteloze patrouillegang met 3 brigades à 19 man!) marechaussee keerde de Atjeh-officier binnen het jaar terug: het verzet in de bovenlanden was voorgoed gebroken.

Bekijken wij nu de schets van Borneo met daarop aangegeven de ligging der verdedigingswerken, die overigens ook dienst deden als uitvalsposten.

Wij zien dan twee concentraties, één in West-Borneo ten Noorden van de evenaar en één in de Zuid-Ooster afdeling. De aanwezigheid van deze concentraties is uit de inleiding te verklaren. Verder zien wij nog enige afzonderlijk gelegen posten. In totaal heb ik 40 versterkingen kunnen opsporen, maar ter wille van de duidelijkheid heb ik ze niet alle op de kaart overgebracht. Geraadpleegde bronnen zijn oude atlassen van Nederlands-Indië (bijv. van I. Dornseiffen en van Von Derfelden van Hinderstein) en kaarten van *'De vierkante paal'*.

De Staatsbladen van Nederlands-Indië vermelden plaatsen met versterkingen die ik tot heden noch in de literatuur noch op kaarten ben tegengekomen.

Hieronder volgt de ligging der onderscheidene versterkte posten:

West-Borneo: Sambas, Pemangkat (Fort Sorg), Singkawang, Bengkajang (voorheen Lara), Loemar, Batoe Andjong, Montrado, Mempawah, Ngabang of Landak, Pontianak (Fort Du Bus), Sanggau-Kapoeas, Tajan, Soekadana (Batterij Nieuw Brussel), Sintang.

Zuid-Ooster afdeling: Marabahan, Bandjermasin (Fort Tatas), idem (Schans van Tuyl), idem (Fort Prins Frederik op eiland Kambang), Batti-Batti, Tabanio, Pleihari, Kendangan, Mataraman, Pengaron (Fort Oranje Nassau), Margasari, Rantau, Amawang, Pantai-Ambawang, Barabai, Amoentai, Pringin, Parang, Mengatip, Pelarang, Mengappan, Moenggoe-Tajoe, Koeala Kapoes, Poeloe Petak, Sanga-Sanga.

Ik geef direct toe, deze opsomming is alleen

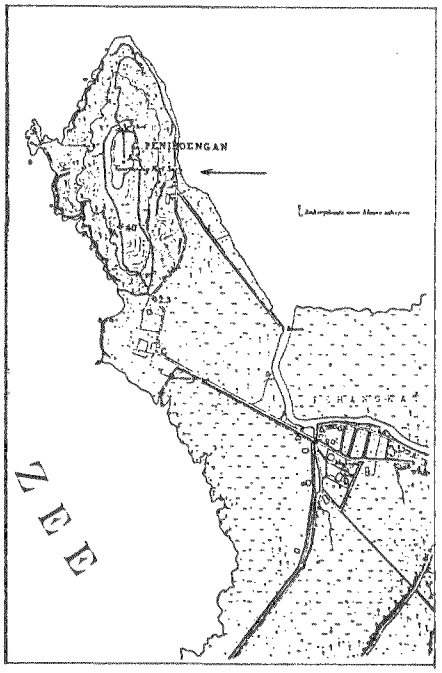

interessant voor degene die ooit op Borneo is geweest en voor degene die interesse heeft voor de militaire geschiedenis in detail, voor wat betreft dit grote en grootse eiland.
Er zijn betrekkelijk weinig werken, die geschiedenis hebben gemaakt. Het zijn ondermeer:
Sambas werd in 1850 door Chinezen belegerd. De commandant, luitenant Paul, bluftte echter met zoveel gefingeerd machtsvertoon, dat de Chinezen het beleg ophieven en naar Pemangkat trokken, dat zij inderdaad hebben veroverd.
Pemangkat (Fort Sorg). Toen de expeditionaire macht onder commando van de Luitenant Kolonel Sorg in 1850 voor Pemangkat verscheen, was deze plaats reeds in handen der Chinezen. Na een hevige strijd, waaraan onder meer werd deelgenomen door Z.M. *'Borneo'*, werd Pemangkat heroverd en op de top van de heuvel Penigboengan werd een versterking opgericht, beplant met geschut van evengenoemde oorlogsbodem. De versterking werd op last van de Gouverneur-Generaal Jan Jacob Rochussen genoemd naar de aan de bekomen verwondingen overleden commandant van de expeditionaire macht: Fort Sorg.
Eigenaardig genoeg heb ik de naam Fort Sorg in geen enkel Nederlands-Indisch Staatsblad aangetroffen; in 1884 staat de versterking nog vermeld in de Atlas van Dornseiffen, maar op de uit 1887 daterende kaart van *'De vierkante paal'* staat: voormalig Fort Sorg.
Singkawang. De in 1822 opgerichte militaire post werd in 1825 door de Chinezen veroverd en eerst in 1851 weer door ons bezet. Een plattegrondtekening uit 1887 geeft een redoute weer met 4 ronde bastions. Zeer waarschijnlijk stond later op deze plek het militair hospitaal (rond 1930), dat in 1948 onderdak gaf aan de veld-politie. De huidige tangsi ligt iets noordelijker.
Montrado wordt in het Nederlands-Indisch Staatsblad redoute genoemd (Nr. 115, 1863). Een kaart uit 1887 toont een vierkante versterking met op één diagonaal twee rechthoekige bastions.
Bengkajang. De kaart van *'De vierkante paal'* van 1887 laat een ruitvormige redoute zien met op de lange diagonaal twee ronde bastions. Kazerne, militaire kampong en cantine liggen buiten de redoute.
Mempawah. Een plattegrondtekening bevindt zich in de collectie Leupe (ARA, Den Haag).
Ngabang (ook Landak). Een uit 1821 daterende kaart toont een vierkantje met bijschrift *'Poste Hollandais'* (met hoofdletter en zonder e!).
Pontianak, Fort Du Bus. De VOC had reeds in 1779 een versterking in deze plaats. De naamgeving moet na 1825 hebben plaatsgevonden, want eerst toen werd Burggraaf L.P.J. du Bus de Gisignies benoemd tot Commissaris-Generaal des Konings in Nederlands-Indië. Twee uit 1822 daterende tekeningen laten een vierkante versterking zien met twee rechthoekige bastions.
Op een kaart uit 1887 blijkt, dat er op één diagonaal twee bastions liggen, deels rechthoekig, deels afgerond.
Sintang. Een plattegrond tekening uit 1887 geeft een redoute weer met twee kleine bastions. Een aquarel uit ongeveer dezelfde tijd laat een gepalissadeerde versterking zien met bastions. Een raderstoomscheepje ligt aan de oever gemeerd.
Zuid-Ooster afdeling:

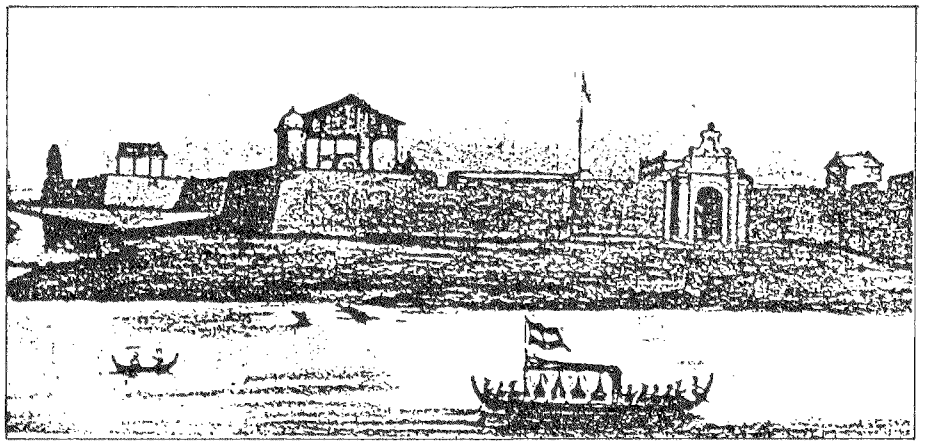

Het fort te Tabanio. Twee krokodillen (kaailui) steken de kop uit het water.

Bandjermasin, Fort Tatas. Een vijfhoekig VOC fort uit 1709 (volgens Van der Aa, Aardrijkskundig Woordenboek).
In een stadsplattegrond van ca. 1920 is die vijfhoek nog wel terug te vinden, zij het met afrondingen.

Bandjermasin, Fort Prins Frederik. Deze versterking moet hebben gelegen op het eiland Kambang in de Barito-rivier. In 1845 werd het reeds omschreven als *'vervallen'*.

Tabanio. Waarschijnlijk het enige in steen opgetrokken fort op Borneo. In 1746 opgeworpen om de streek te beschermen tegen zeerovers, werd in 1790 herbouwd: stenen omwalling waarbinnen wat onderkomens.
Nadat de Indische Marine de zeeroverij had kunnen beteugelen, is de bezetting van het fort opgeheven (1854); eigenaardig genoeg heeft men toen de bruikbare gebouwen gesloopt, maar de muren laten staan!
Toen in 1859 een opstand uitbrak, hebben de rebellen van deze blunder gebruik weten te maken: zij bezetten het fort!
Vier oorlogsschepen, één gouvernementsstomer, 125 man infanterie en een marinelandingsdivisie met twee 12-ponders waren nodig om het fort te heroveren! In de atlas van Dornseiffen 1884 staat het fort nog als zodanig aangegeven.

Koeala Kapoeas. Fortje gelegen aan de samenvloeiïng van de Kleine Dajakrivier en de Kapoeas Moeroeng. Vierkante versterking met vier bastions, palissadering van ijzerhout. Twee 6-ponders en twee 3-ponders; 50 man.

Van de andere versterkingen/militaire posten zijn geen of nagenoeg geen andere gegevens bekend dan hun vroegere ligging.

FILMDAG 'MARS ET HISTORIA' LEGERMUSEUM LEIDEN, 3 maart a.s.

Ook dit jaar zal in het Legermuseum (Pesthuislaan, Leiden) een filmdag worden gehouden voor leden van onze vereniging. Deze zal plaatsvinden op zaterdag 3 maart a.s. Het tijdstip van aanvang is 10.15 uur precies. Vertoond zullen worden:

1. *'Actie Paashaas'*, een film over een oefentocht van de Huzaren van Boreel over West-Java (periode 1945-1950);
2. *'Paraat of prikkeldraad'*, over de Nationale Reserve;
3. een militair journaal uit de jaren zestig met beelden van de viering van een jubileum bij de MILVA.

Evenals vorig jaar zal de heer Brocades Zaalberg enkele films vertonen over het vooroorlogse Nederlands-Indië.

Zij die deze filmdag willen bijwonen, dienen **uiterlijk om 10.15 uur** aanwezig te zijn bij de ingang van het museum. Het gebouw bevindt zich achter het Centraal Station (uitgang *'Centrum'*, rechtsaf, onder het viaduct door, eerste weg rechts).

INZENDING KOPIJ

De redactie zou het zeer op prijs stellen, indien de inzenders van kopij onderstaande regels in acht willen nemen.

1. Tekst

a. Onder de titel: naam auteur met eventuele titel, rang of functie.
b. Kopij typen op A-4 met anderhalve of dubbele regelafstand.
c. Marge ca. 5 cm.
d. Pagina's bovenaan doorlopend nummeren.
e. Bij latere tussenvoeging van pagina's: nummer van voorgaande pagina, gevolgd door letter (a, b, . . .).
f. Spelling: voorkeurspelling (Van Dale/ Woordenlijst Spellingscommissie.
g. Opnieuw typen van een pagina aanbevolen in geval van veel doorhalingen/wijzigingen/correcties.

2. Illustraties

a. Foto's zwart/wit, glanzend; formaat 9 x 12 of 13 x 18 (ook kleurenfoto's, geen negatieven of dia's).
b. Op de achterzijde vermelden: Mars et Historia/naam auteur/nummer waarmee in de tekst naar de afbeelding wordt verwezen.

Bij voorbaat dank voor Uw medewerking.

DE DONDERBUS

Inkoop Verkoop Ruil

Antieke wapens, Orden, Militaria, Uniformen, Uitrustingsstukken, Documentatie Eerste en Tweede Wereldoorlog. Aankopen van gehele verzamelingen.

Adres: Oostzeedijk beneden 231 A 3061 VW Rotterdam.
Geopend vrijdag 19-21 uur,
zaterdag 10-18 uur.
Telefoon: 010-140267
01862-2338
3274 ZJ Blaaksedijk - NL

BOUTIQUE DE LA GRANDE ARMÉE

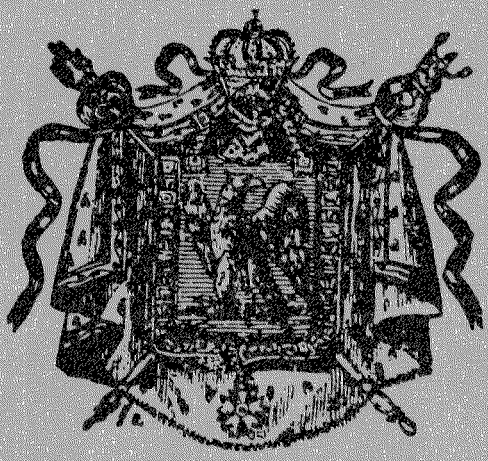

Het adres voor Historische Militaire en Civiele figuren, boeken, prenten, tijdschriften, wargame en alle verdere informatie op dit gebied.

geopend
Woensdag t/m Zaterdag
10.00 - 18.00 uur

W. C. J. EN I. S. SCHOPPEN

Willem de Zwijgerlaan 120
2582 EV Den Haag
Holland
Tel 070-541039

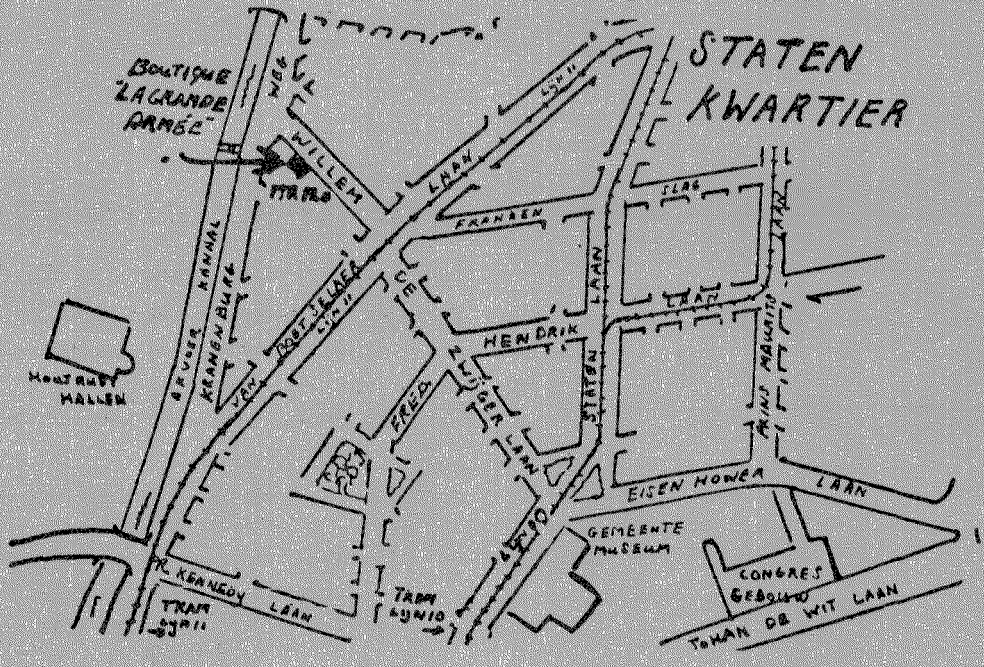

Uitgebreide catalogus en twee halfjaarlijkse aanvullingen verkrijgbaar, door storting van *f* 9,75 onder vermelding 'Catalogus' op giro 3263514 van Boutique La Grande Armée, Willem de Zwijgerlaan 120, Den Haag.